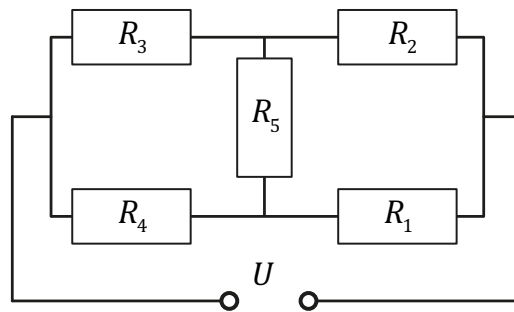

Fizika F kategória (11-12. osztályosok)
 Helyi forduló 2014. 11. 14.

1. Tekintsük az 1. ábrán látható elektromos hálózatot!

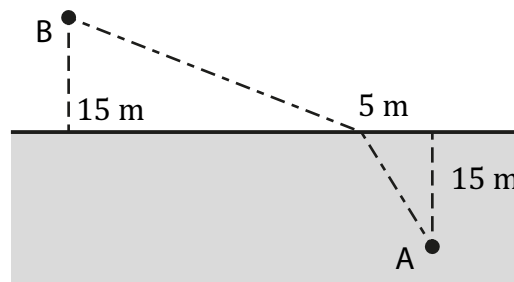
- (a) Hogyan válasszuk meg az 1-es, 2-es, 3-as és 4-es ellenállások értékét ahhoz, hogy az 5-iktől az eredő ellenállás ne függjön?
- (b) Mennyi az egyes ellenállások teljesítménye, ha $U = 1,5 \text{ V}$, $R_1 = R_3 = 2 \Omega$, $R_2 = R_4 = 10 \Omega$ és ha az 5-ös ellenállást rövidre zárjuk ($R_5 = 0$)?

1. ábra. A feladathoz tartozó kapcsolási rajz

2. Jelenleg a tengerben az A jelű pontban állunk. Szeretnénk a leggyorsabban a szárazföld B pontjába érni. A tengerben $v_t = 0,5 \text{ m/s}$ sebességgel tudunk haladni, a szárazföldön $v_{sz} = 1 \text{ m/s}$ -mal. Az A és a B pont is az egyenes tengerparttól $h = 15 \text{ m}$ távolságra van. Az A -ból a B pontba a leggyorsabb úton haladva a szárazföld eléréséig 5 m -t mozdulunk el a parttal párhuzamosan.

- (a) Mennyi az A és B pont távolsága? ($d_{AB} = ?$)

2. ábra. A tengerpart

Segítség: A feladat egy fizikai jelenség analógja. Mi az, ami a lehetséges utak közül azt „választja”, melyet a legrövidebb idő alatt tesz meg? Mi lehet az ide vonatkozó fizikai törvény?

3. A feladatban azt vizsgáljuk, hogy álló vízben egy hajó sebessége az evezősök számának milyen hatványával változik. Egy v sebességgel haladó, A keresztmetszettel a vízbe merülő hajóra ható közegellenállási erő: $F_{\text{közeg}}(v, A) = CAv^2$, ahol C a vizet jellemző állandó.

- (a) Milyen teljesítménnyel kell eveznünk, ha azt szeretnénk, hogy az A keresztmetszetű hajónk v sebességgel haladjon? ($P(v, A) = ?$)
- (b) Tegyük fel, hogy a csónakban ülő emberek mind azonos m tömegűek. Hogyan függ az A keresztmetszet értéke a csónakban ülő emberek N számától? ($A \sim N^\alpha$, $\alpha = ?$)
 A csónak tömegét hanyagoljuk el! Használjuk ki Arkhimédész törvényét és azt, hogy a keresztmetszet az elmerült térfogat $2/3$ -adik hatványával arányos: $A \sim V^{2/3}$
- (c) Tegyük fel továbbá, hogy mindegyik csónakban ülő ember azonos, P_0 teljesítményt fejt ki evezés közben. Hogyan függ a csónak v sebessége az evezősök N számától? ($v \sim N^\beta$, $\beta = ?$)
4. Az alábbi feladatban egy, a csillagászatban használt távolságméréssel fogunk megismerkedni, mely a vöröseltolódáson alapul. Ez a távolságmérés az alábbi három egyszerű elven alapul:
- Az univerzum folyamatosan tágul, egy melegedő fémlaphoz hasonlóan: a kezdetben messzebb lévő objektumok nagyobb sebességgel távolodnak, mint a közeliak. (Példaként képzeljünk el egy fémlapon 3 pontot: ez 1. és 2. távolsága legyen x , az 1. és 3. távolsága pedig $2x$. Ha az 1. és 2. pont távolsága 1 cm-re megnőtt, akkor ugyanennyi idő alatt az 1. és 3. pont távolsága 2 cm-rel nőtt meg. Tehát az 1. ponttól kétszer olyan sebességgel távolodott a 3. mint a 2.)
  - Ismerjük a Doppler-effektust, mely szerint ha a hullámforrás kibocsájtója vagy megfigyelője mozog, akkor a kibocsájtott és a megfigyelt hullám frekvenciája különböző lesz. (Emiatt halljuk más frekvenciájúnak a közeledő, a távolodó és az álló szirénázó autó hangját.)
  - Már csak egy állandó frekvenciájú forrásra van szükségünk a méréshez. Ezt az állandó frekvenciát a hidrogén atom vonalas színe fogja adni. (Valójában nem kibocsájtja azt a stabil frekvenciát, hanem az összes közül pontosan csak a kiválasztottakat nyeli el. Erre a későbbiekben még visszatérünk.)

A hidrogén vonalas színe: Az atomok elektronjai az atom körül csak meghatározott energiájú pályákon tudnak keringeni. A Bohr-modell hidrogén esetén nagyon jól megadja ezeket az energiákat: $E_n = E_0 \frac{1}{n^2}$, ahol $E_0 = -13,6$ eV, és n a héj sorszáma, ahol az elektron tartózkodik. (Kémia órán n -t főkvantumszámnak hívjuk.) Az n lehetséges értékei: 1, 2, 3... Fényt (vagy általában elektromágneses-sugárzást) úgy bocsájt ki egy atom, hogy az elektronja egy nagy energiájú pályáról (atommagtól távoli pályáról) egy kis energiájú (közeli) pálya „ugrik át”, és az energiakülönbséget egy $\Delta E = h\nu$ energiájú fotonként sugározza ki. (h a Planck-állandó: $h = 6,626 \cdot 10^{-34}$ Js, ν a foton frekvenciája.) Hasonlóan nyelnek el fényt az atomok: amikor pont a megfelelő ΔE energiájú fotonnal találkozik az atom, akkor az elektronja egy kis energiájú pályáról egy nagy energiájú pályára „ugrik” miközben elnyeli a foton.

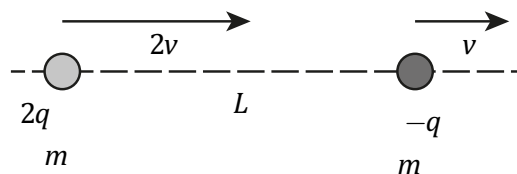
- a) Adjuk meg, hogy milyen energiájú foton nyel el a hidrogén atom az $n = 1 \rightarrow n = 2$ átmenet során! ($\Delta E_{1 \rightarrow 2} = ?$)
- b) Melyik átmenet nyeli el a $\nu_{n_1 \rightarrow n_2} = 4,567 \cdot 10^{14}$ Hz frekvenciájú foton? ($n_1 = ?$, $n_2 = ?$)

A csillagokat elképzelhetjük úgy, mint forró, hidrogénből álló gázgömbök. Forró objektumként (a feketetest-sugárzás miatt) elég széles frekvencia tartományban sugároznak. Viszont a bennük lévő hidrogén elnyeli azokat a frekvenciájú fotonokat, melyek energiája megegyezik egy átmenetéhez szükséges energiával. Ezeket a hiányzó frekvenciákat „vonalaknak” is szoktuk nevezni, mert prizmával felbontva a fényt a keletkező szivárványban a hiányzó frekvenciáknál fekete vonalat láthatunk.

A tágulás és a Doppler-effektus: Az univerzum tágulását a Hubble-törvény írja le: $v = H \cdot s$, ahol v a megfigyelt objektum hozzánk viszonyított relatív sebessége, s az objektum távolsága, H pedig a Hubble-állandó: $H = 2.20 \cdot 10^{-18} \frac{1}{s}$.

A fényre vonatkozó Doppler-effektus, ha tőlünk v sebességgel távolodó objektumot figyelünk meg: $\frac{\nu_{kib.}}{\nu_{megf.}} = \sqrt{\frac{1+v/c}{1-v/c}}$, ahol $\nu_{kib.}$ és $\nu_{megf.}$ a kibocsájtott illetve megfigyelt fény frekvenciája, és $c = 3 \cdot 10^8$ m/s a fénysebesség. A vörös eltolódás megadására használatos a $z = \frac{\nu_{kib.} - \nu_{megf.}}{\nu_{megf.}}$ dimenziótlan szám.

- c) Milyen távol van tőlünk az a csillag, melynek vöröseltolódását $z = 1,319 \cdot 10^{-3}$ -nak mértük? ($s = ?$)
- d) Milyen frekvenciájúnak látjuk a $\nu = 4,567 \cdot 10^{14}$ Hz vonalat ekkor? ($\nu_{megf.} = ?$)
5. Két $R = 5$ cm sugarú, $m = 0,1$ kg tömegű vezető gömböt a 3. ábrán látható módon elindítunk. Az ábra adatai: $v = 2$ m/s, $q = 2,582 \mu\text{C}$, a Coulomb-állandó legyen: $k_e = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} = 9,0 \cdot 10^9 \frac{\text{Nm}^2}{\text{C}^2}$. A gömbök középpontjainak a távolsága kezdetben L . Az elektromos megosztás jelenséget hanyagoljuk el! (Azaz a töltéseket képzeljük a gömbök közepére.)
- (a) Mekkora sebességgel fognak ütközni? ($v_{bal}(L) = ?$, $v_{jobb}(L) = ?$)
- (b) Mekkora lesz a gyorsulásuk az ütközés utáni pillanatban? ($a_{bal} = ?$, $a_{jobb} = ?$)
- (c) Megválasztható-e – és ha igen, hogyan – az L kezdeti távolság mind tökéletesen rugalmas, mind tökéletesen rugalmatlan esetben ahhoz, hogy
- ütközés utáni pillanatban
  - az ütközés után végtelen sok idővel
- a bal oldali gömb álljon?

3. ábra. Két töltött gömb, sebességük egybeeső

Használható segédeszközök: író- és rajzolóeszközök, számológép, függvénytáblázat.

A feladatok megoldására 180 perc áll a csapatok rendelkezésére.

Sikeres versenyzést kívánnak:

a szervezők